

SPOMENISKOVARSTVENE NALOGE ŠKOFJE LOKE

Povsod v svetu stopa turizem vedno bolj v ospredje kot pomembna gospodarska panoga. Nekateri države, kot npr. Švica in Italija, imajo od turizma ogromne dohodke, nekateri kraji žive pretežno od turizma. Tudi Jugoslavija se je v zadnjem času zavedla možnosti teh dohodkov in je začela na vso moč pospeševati razvoj turizma. Za turizem mora imeti kraj izpolnjeno določeno vrsto pogojev. Ti pogoji so: krajevna privlačnost, ugodne prometne zveze, dobra oskrba in možnost prijetnega bivanja.

Loka ima nekatere od teh pogojev že izpolnjene, za nekatere ima pa možnost, da jih še izpolni. Zelo ugoden je njen položaj v bližini Ljubljane in ob cesti, ki v treh variantah vodi v Posočje, v dveh pa v Bohinj. V času množične motorizacije je iz Ljubljane, kjer prebiva desetina vsega prebivalstva Slovenije, v Loko le kratek sprehod, ki ga je mogoče opraviti ob vsakem času. Najučinkovitejši pogoj za turizem Loke je njena velika privlačnost zaradi lepe naravne okolice in tople ter za kopanje zelo pripravne Poljanščice, predvsem pa zaradi starinskega nadiha mesta in mnogih zgradb v mestu ter v bližnji okolici, ki so zanimivi kulturnozgodovinski spomeniki. Glede tretje, a osnovne vrste pogojev za turizem je Loka precej na slabem, ker še nima sodobnega hotela in zadosti privlačnih gostišč. Vendar se bodo ti pogoji lahko še ustvarili, medtem ko bi naravnih in kulturnozgodovinskih privlačnosti ne mogli dobiti, če bi nam jih ne dala že narava sama in če jih ne bi zapustili naši predniki. Vendar pa ima Loka nekatere pogoje za prijetno bivanje v možnosti za gojitev raznih športov, predvsem plavanja, smučanja, izletov na Lubnik in na druge vrhove Loškega pogorja. Velikega pomena so tudi poletne prireditve, ki smo jih začeli v letošnjem letu in ki lahko postanejo trajna zanimivost za turistični promet v Loko, če bomo izpopolnili še gostinstvo in nastanitvene možnosti. Te pridobitve so posebno pomembne zato, ker smiselno in na živ način dopolnjujejo kulturnozgodovinsko privlačnost Loke.

V zadnjih letih se v mnogih slovenskih krajih trudijo, da bi tujcem pokazali kulturnozgodovinske posebnosti. Ljubljana ima nalašč v ta namen zavod za ureditev stare Ljubljane, ker se zaveda, da za turista niso zanimivi moderni bloki, ampak pravilno urejeni stari mestni deli pod Gradom. Zavod je iz navlake nenačrtnih in nestilnih prezidav že marsikje izluščil prvotne žlahtne oblike stavb, jih poudaril z barvami, uredil in okrasil stare trge in ulice, namestil med njimi originalna gostišča itd. Tudi Bledu ne zado- stujejo samo vile, kopališče, hoteli, bar in festivalna dvorana, zato so si uredili še muzej na otoku in na gradu in dali gradu prikupno, starinsko lice. Kranj se ob vsej svoji donosni industriji trudi, da bi dobil Gorenjski muzej. Radovljica, Kropa in Jesenice imajo specialne muzeje. — Pri Radovljici namerava Gorenjska turistična zveza postaviti miniaturne modele

jugoslovanskih znamenitosti za ogled turistom, ki prihajajo čez mejo. Celje poudarja svoj Stari grad in Grofijo, Ptuj razkazuje rimske starine in grajsko kulturo, Ajdovščina opozarja na stare utrdbe. Pri Lukovici obujajo spomine na rokovnjače, v Litiji prirejajo pustni festival, v Ljubnem flosarski, v Bohinju kravji, na Jezerskem ovčji bal itd. Ribnica ima vsako leto svoj festival s kulturnoprosvetnim in športnim programom, vsako peto leto pa s posebno razstavo pokaže napredek svojega gospodarstva. Skoro ni pomembnega kraja v Sloveniji, kjer bi ne bilo opaziti prizadevanj za ohr-

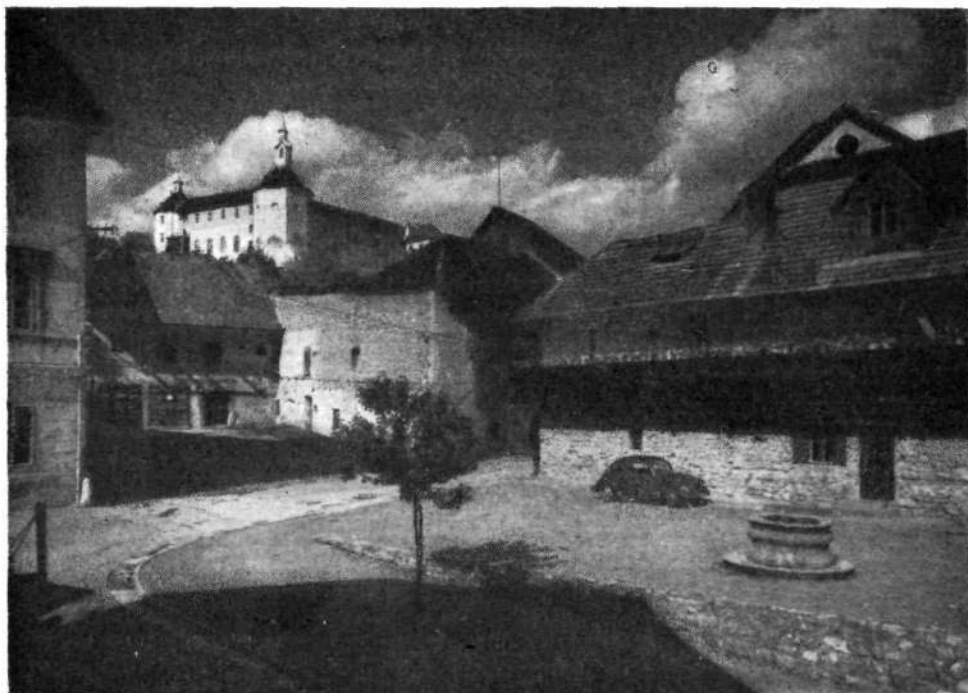
Pogled na spomeniškovarstveno zaščiteni jedri Skofje Loke in Stare Loke s Križno goro v ozadju. (Fototeka Loškega muzeja.)

nitev in restavracijo te ali one vrste kulturnozgodovinskih spomenikov. Delo na tem področju bo še naraščalo, odkar obstaja zakon o varstvu kulturnih spomenikov v SRS in odkar so ustanovljeni posebni lokalni zavodi za spomeniško varstvo.

Škofjeloška občina je v jeseni leta 1962 ustanovila svoj lastni zavod za spomeniško varstvo, ker si je bila v svesti bogastva s tega področja. Ko pa ni mogla najti kvalificiranega osebja za to delo, se je po sili razmer priključila medobčinskemu zavodu v Ljubljani, ki skrbi še za 17 drugih občin v ljubljanskem okraju. Vendar se s tem ni odrekla iniciativi pri skrbstvu za svoje kulturnozgodovinske vrednote, saj muzejsko društvo že od svoje ustanovitve, tj. od leta 1957 skrbi za ohranjevanje znamenitosti na vsem loškem ozemlju. Loška občina bo morala dajati ljubljanskemu zavodu iniciativo za spomeniškovarstvena dela ob sklepanju vsakoletne pogodbe, pri čemer ji bodo radi pomagali muzejsko društvo, muzejski svet in posebna komisija občinskega urbanističnega sveta. Tudi urbanistični svet sam pazi na ohranitev kulturnozgodovinskih posebnosti mesta in vasi.

Vsi ti forumi bodo imeli v prihodnjih letih odgovorne naloge, posebno zato, ker bo Loka v letu 1975, torej čez kratkih deset let, praznovala svojo tisočletnico, svoj tisoči rojstni dan, in se bo spodobilo, da bo za takšno izredno slovesnost dostojno urejena, da se ji ne bo treba sramovati neskladja med njeno častitljivo starostjo in zunanjo podobo.

Pomen vsega spomeniškega varstva Loke je v tem, da ohrani svojo individualnost, svoje značilnosti, ki jih je vanjo zapisal svojski tisočletni

Del doslej na novo odkritega škofjeloškega mestnega obzidja na Grabnu pri nekdanjih Poljanskih vratih med Berlcovo (desno) in Martinovo hišo (v sredini), nad njo Loški grad z muzejem. (Fototeka Loškega muzeja, foto Tone Mlakar.)

razvoj v skladnosti s površinskimi oblikami okolice in z življenjskimi potrebami ter čustvovanjem loškega človeka izza mnogih rodov. Loka ima svojski stil in ne spada med mesta, ki bi jih lahko označili kar s številkami, temveč je svoj lastni individuuum, ki po pravici zasluži svoje lastno ime. Ko so strokovnjaki letošnjo pomlad v uredništvu Dela obravnavali vprašanja urbanizma in arhitekture, je dr. Heli Modic ugotovil, da so nam starejša naselja prav zaradi raznoličnosti tako domača, ker si je človek kot subjekt ustvaril v njih svoje okolje, tako kot ima vsak človek svoje navade. »Moderna arhitektura in urbanizem pa obravnava človeka kot objekt, ki stoji pred vrstnimi bloki kot pred grožnjo povsod pričujoče reglementacije. V takem okolju se človek ne čuti doma, živi kot v hotelu, ne čuti notranje ubranosti in ni zainteresiran za okolje, ker ne živi s prostorom.« (Delo 10. marca 1965.)

V nadaljevanju navajam nekaj misli o glavnih nalogah pri preurejanju loškega mesta, o katerih so večinoma že razpravljali strokovnjaki in muzejsko društvo.

Čeprav je sedaj okrog starega mestnega jedra že natresenih in razmetanih mnogo nestilnih hiš in hišic, novih blokov in prezidanih ter dozidanih stavb, je stari del mesta vendar še krepek urbanistični individuuum z nadvse harmonično silhueto, z značilnimi ulicami in trgi in z mnogimi svojskimi hišnimi pročelji ter z zanimivo notranjščino stavb. Naloga spomeniškega varstva je, da vse to ohranjuje v izvornih oblikah. Novoizvoljena občinska skupščina je na svoji prvi delovni seji sprejela odlok o »ambient-

Južni del Spodnjega trga (Lontrga) v Skofji Loki z vrstama živo pobarvanih enonadstropnih hiš, vmes pritična Grohčeva hiša, Spitalsko cerkvi in Petrcovo hišo v ozadju, ki zapira ta del trga. (Eototeka Loškega muzeja, foto Fr. Planina.)

ski« zaščiti mesta. Ko se pelješ od Reteč ali prihajaš od Plevne proti mestu, se ti mora razodevati nepopačena slika zgodovinske Loke, ki se širi v žlahtno razgibani dvojni črti stavb Lontrga in Mestnega trga, kot s klicajem poudarjeni s šentjakobskim zvonikom in okronani z gradom ter Kranceljnom na bližnjem ozadju mogočnega Lubnika. Prostor pod Kidričevo in Staro cesto se ne sme več zazidavati, da bo zanimiv pogled ostal kolikor le mogoče prost. Višinske črte stavb morajo ostati nespremenjene. Kdor gleda na Loko s puštalske strani, onstran Puštalske brvi, lahko opazi, kako povišana Čadeževa hiša ob Kopališki ulici moti obris predmestja in zapira pogled na glavni mestni del. Strehe v starem delu mesta smejo biti krite samo z bobrovcem ali skrilom. V daljavo vidne zadnje stene stavb morajo biti pobarvane z različnimi nežnimi, a živimi barvami in razčlenjene s številnimi okni manjših oblik. Novejše prizidke je treba odstraniti in ne

dovoljevati zidave novih. Zanemarjene zadnje strani hiš med tovarno Šešir in Kasarno je treba temeljito očistiti in olepšati, prav tako ves breg nad Soro nasproti Transturista. Tovarna Šešir, ki jo je v prejšnjem stoletju postavil Krenner na najbolj vidnem delu mestne silhete, je s svojimi potegnjenimi stavbami in tovarniškim dimnikom pokvarila zgodovinsko podobo Loke in je škoda, da je ob nedavnih temeljitih adaptacijah niso prestavili k železniški postaji. Obnovitvena dela so sicer olepšala njeno zunanost, vendar se niso dovolj prilagodila značaju mesta in bo treba te napake v bodočnosti popravljati.

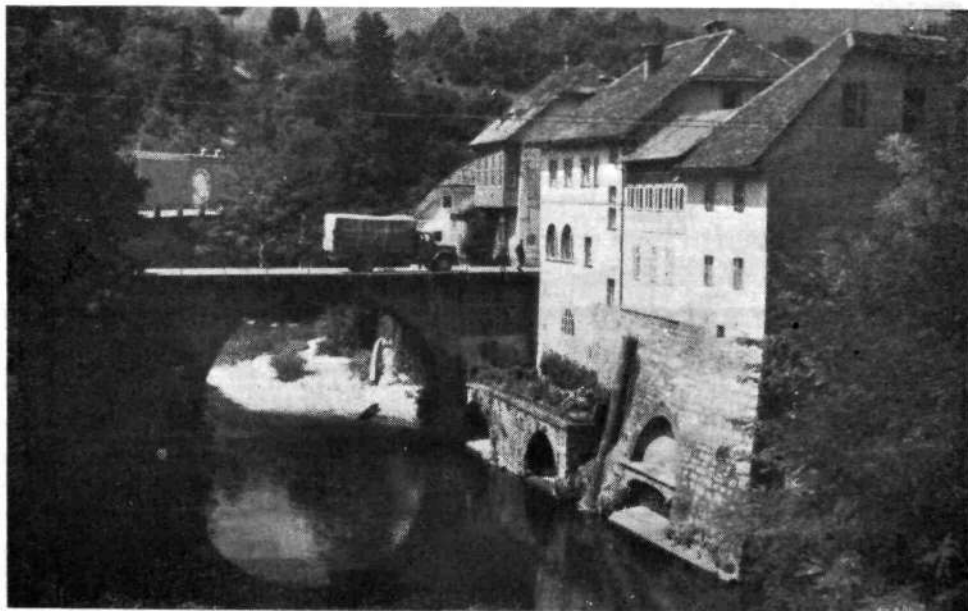
Kot celota so zaščiteni Mestni trg, Lontrg, Graben, Poljanska cesta in Kopališka ulica, Cankarjev trg, Blaževa ulica, bližnja okolica Kamnitega mostu, Krevsov mlin in jedri Puštala ter Stare Loke.

Mestni trg, ki najznačilneje reprezentira Škofjo Loko, je potreben posebne pažnje. Nivo trga mora ostati enako napet tudi, ko bo njegovo površje utrjeno s tlakom, ki mora napravljati starinski vtis. Pred tlakovanjem bo treba napraviti podtalni jašek za vodovodne in električne napeljave. Sedanja napeljava kablov, ki so kot girlande obešeni kar na pročelja hiš, silno kazi videz trga, prav tako žice za svetilke, razpete čez trg. Za razsvetljavo naj bi bile nameščene zidne svetilke, podobnih oblik kakor na grajskem dvorišču ali na ulicah Dubrovnika. Pri Kroni bo treba obnoviti pomol, ki je z nasprotnim Žigonovim zaključeval tržni del trga. Odstraniti bo treba neprimerni zid pod lipo in ob Homanovi hiši, ki zakriva spodnji del te zanimive stavbe. Lipa ni prikladna za Mestni trg, ovira pa tudi pogled na Homanovo hišo, ki je najimennitnejša stavba na zgornjem trgu. Nagib z Mestnega trga proti šentjakovski cerkvi bo ob tlakovanju zahteval napravo zložnega stopnišča z dolgimi, nizkimi presledki. Kjer zdaj stoji lipa, bo možno narediti neobzidano ploščad z mizami za goste Homanovega gostišča. Za tisočletnico bi bila koristna skupna obnova fasad, kakor to nakazuje M. Masterl v 2. letniku Loških razgledov. Konservatorji so mnenja, da bi pod plastmi beleža lahko ugotovili prvotne barve pročelij in jih spet uporabili pri obnavljanju. Zgodovinsko pomembne stavbe, kakor so npr. Homanova hiša, rotovž, Finfarčkova, Martinova, Štáblnova, Kajbetova hiša, znamenje, vodnjak itd. bo treba opremiti z vklesanimi napisi, ki bodo v nekaj besedah prikazali čas nastanka in pomembnost stavbe. Zavod za spomeniško varstvo bo moral v kratkem izdelati podrobni register zgradb in določiti, kaj je pri posamezni hiši treba ohraniti, kaj odstraniti in kaj se sme predelati in prilagoditi željam lastnikov. Pri tem bo treba paziti na vse tiste stavbne elemente na zunanjščini in v notranjščini hiš, ki so navedeni v Loških razgledih (2. letnik) ali jih bo zavod še na novo ugotovil.

Urbanisti so se že ukvarjali z vprašanjem, v kakšne namene naj služijo hiše v starem delu mesta, ko bo sezidan novi del Loke severno od Kidričeve ceste, da bo tudi staro mestno jedro ohranilo svoj življenjski pomen in se bo lahko vzdrževalo. Prav bi bilo, če bi pritične prostore vseh hiš ob trgu uporabljale obrtne delavnice, trgovine na drobno, informacijske in razne druge pisarne, ki so navezane na vsakodnevni osebni promet. Pri urejanju vhodov in izložb bo treba paziti, da bodo v skladu s pročelji, z razporedom oken, pilastrov in z značajem sleherne hiše, za gradivo pa uporabljeno le železo, steklo, les in domači kamen, nikakor pa ne aluminij, lehnjak in razne sintetične snovi. Pametno bo treba vsklajevati trgovsko-reklamske težnje s spomeniškovarstvenimi zahtevami. Vsekakor bodo morale izginiti

neprimerne napisne table in bo treba napise spraviti v izložbena okna ter namestiti čimveč izveskov, ki bodo v slogu iz cehovskih časov nazorno kazali vrsto obrti ali trgovine, npr. presta pri peku, čevljar pri čevljarju, škarje pri krojaču, oblanci pri gostilni itd. Za dobro počutje domačinov in turistov bo treba urediti več manjših, okusno in po domače opremljenih, čimbolj originalnih gostinskih lokalov, kjer bo tuji gost čutil, da je v zgodovinski Loki. Ob vzhodni, širši strani Mestnega trga bi lahko poletni stregli tudi na prostem, če bi improvizirali začasne ograje in razpeli lahke strehe.

Kamniti most čez Selščico s slikovitimi pročelji hiš na obeh straneh nekdanjih Selških vrat. (Fototeka Loškega muzeja, foto Fr. Planina.)

Zelo originalno gostišče bi se dalo prirediti v stari hiši pri Martinu, ki je zgrajena ob mestnem zidu. Ob njem bo sploh nastal majhen trg in tega bi lahko delno uporabili za poletni gostinski vrt.

Na Grabnu je treba čimprej nadaljevati z ureditvijo. Ko bo porušena na mestni zid z zunanje strani prizidana hiša, se bo odprl celotni nekdanji »graben«. Tam bo najbližji dostop na grajski vrt in k pravkar odprtemu vhodu na grad. Kanalizacija je že izdelana, treba bo ves pas osnažiti in urediti pot s stopnišči in nasadi. Mestno obzidje je treba očistiti vseh prizidkov, škarpo ob klanecu pokriti z vzpenjavkami, ploščad ob njej in nad njo pa urediti v gojeni park in počivališče. V hiši sedanje občine bi lahko tudi potem, ko bo v novem delu mesta zgrajena nova upravna stavba, pustili nekatere urade, pritlične prostore pa oddali za delavnice kakih mirnih obrti. Namesto gospodarskih poslopij ob južni strani klanca bi lahko stalo nekaj enonadstropnih stanovanjskih hiš, ob dnu klanca, kjer je bila pred vojno Perkusova hiša, bi bilo treba to obnoviti, toda šele potem, ko se bo promet čez Lontrg v Poljansko dolino prestavil na novo traso, ki pa še ni

dokončno določena. Tako bo tudi Graben dobil lepo lice, primerno svojemu zgodovinskemu pomenu.

Na Lontrgu so vredne posebnega varstva Kašča, Klopčarjeva hiša z edinimi starimi štacunskimi vrati na koleno, Špital in špitalska cerkev, Dom DPD Svobode, Grohcova in Krennerjeva hiša ter lipa. Kaščo in prostor okrog nje ureja tovarna Šešir, ki jo uporablja za skladišče dlake. Ta znamenita stavba mora stati popolnoma ločeno, da bo prišla njena starinska arhitektura prav do veljave. Z njene zunanjsčine je treba odstraniti vse mlajše

Motiv iz Stare Loke (Fare) s Primčevo in Mruškovo domačijo ter s cerkvijo, ki spada med slovenske prafare. (Fototeka Loškega muzeja, foto Fr. Planina.)

elemente, da bo takšna, kot je bila ob nastanku v 16. stoletju. V njeni bližini ne sme stati nobena vidnejša stavba, ki bi se ločila od preprostih lontrških hiš, vlekla nase poglede obiskovalcev in motila milje starinskosti. Skalnjak pod lipo ni na mestu, ker tam nikdar ni bilo nasada. V Klopčarjevi hiši je lepo arkadno dvorišče pokvarjeno z novejšimi prezidavami in ga je vredno obnoviti. Arkadni hodnik se bo pokazal tudi pri Krenarju, ko bodo podrli dvoriščni zid. Grohcova hiša je edina pritlična in ometana lesena hiša v samem mestu in ima stara gotska vrata, kar je vsekakor vredno, da se neguje in ohrani. Tudi večina drugih hiš je pristnih, mnogo pa je potrebnih primerne obnove in očiščenja. Sicer pa velja tudi za Lontrg, kar je poudarjeno za Mestni trg, ki mu je po zanimivosti precej enakovreden po svoji preprostosti in drugačni socialni opredeljenosti.

Podobna skrb bo potrebna tudi za jedro Puštala, kjer so posebno zanimive hiše ob Puštalski brvi, grad, Hribec in hiše med njima. Drugo takšno

jedro pa je v Stari Loki od Dolenčeve hiše mimo gradu in cerkve z znamenitimi nagrobniki do Mruščeve hiše.

Najdragocenejši loški spomenik je vsekakor grad, ki je bil dolga stoletja sedež gospostva in po svojem položaju še danes dominira nad mestom in pokrajino. Ko so ga po letu 1890 kupile uršulinke, so žal v marsičem zmanjšale njegovo zgodovinsko vrednost. Porušile so znameniti stolp sredi dvorišča, nadomestile lesene hodnike z nestilnimi zidanimi, sezidale dvorano namesto gospodarskega poslopja in prekrile stari vodnjak na vrtu, ki so ga

Pogled na spomeniškovarstveno zaščiteno jedro Puštala s Hribeem. V ozadju Suha in Sorško polje. (Fototeka Loškega muzeja, foto Tone Mlakar.)

letos po naključju spet odkrili. Da bi obnovili veličastni srednji stolp, bo gotovo ostala le neizpolnjena želja. Kulturnozgodovinski pomen gradu se je spet povečal, ko je v njem dobil prostore pokrajinski muzej. Zdaj zasluži stavba še večjo pažnjo, ker se uveljavlja kot pomembno kulturno žarišče. Sama stavba še ni proučena in ne vemo, ali se morda ne skrivajo pod beležem kake slikarije in napisi, niti ne vemo, kaj je v obodu stolpa pod kapelo in med temelji dvoriščenega stolpa. V kletnih prostorih severnega trakta se kažejo stari temelji, pod južnim traktom še nepojasnen obokan hodnik. Lepo bi bilo, če bi si bili do tisočletnice Loke na jasnem o tem zanimivem sedežu fevdalne gosposke. Kolikšnega pomena so gradovi, kaže restavrirani grad na Bledu, čeprav v marsičem nima več svoje prave zgodovinske podobe! V brežiškem gradu obnavljajo baročne stenske slikarije na stroške občine, republiškega zavoda in republiškega sklada za pospeševanje

kulturne dejavnosti. Pomembni in dragoceni so gradovi v Mariboru, Ptuj, Celju in drugod. Turjaški in žužemberški grad skušajo vsaj delno rešiti, čeprav sta močno poškodovana. Lotili so se celo dela na gradu Kamen pri Begunjah, ki je že nad dvesto let razvalina. Dolžnost Loke je, da posveti svojemu gradu vso skrb in nego. Najprej je treba dokončati obe novi dvorani, spodnjo opremiti za galerijo slik domačih umetnikov, srednjo za izpopolnjeno zbirko ljudske revolucije, zgornjo, staro, pa za prikaz dobe kapitalizma. V Novem mestu gradijo poleg muzejske stavbe novo poslopje, da bodo v njem namestili galerijo in pridobili prostor za občasne razstave. Okrogli stolp bi lahko uredili kot grajsko gostišče, zato pa bi bilo potrebno za oskrbnika postaviti novo hišico na vrtu. Za poslovne muzejske prostore bo treba adaptirati pritličje severnega trakta. Mnogo dela bo zahtevalo izpopolnjevanje skausena. Da je skausen ali muzej na prostem velikega pomena za kulturo in turizem, vidimo po tem, ko jih po našem zgledu snujejo že tudi drugod. V Ptuj bodo npr. postavili na grajskem hribu mlin na veter, celotno haloško domačijo, sušilnico za lan in vodnjak iz Vurberga, ki ga je poganjal človek s hojo v velikem kolesu. Dvorišče loškega gradu bo najbolje urediti za stalne poletne prireditve, ki so naletele letos na zelo dober odziv. Videti je, da postaja Loka vedno bolj znana po svojem muzeju, ki širi njen sloves po domovini in tujini morebiti še bolj kot njena industrija. Morda bodo ta sloves, v nekaj letih množile tudi njene prireditve. Sicer pa ne glejmo samo na veljavo, ki jo ima Loka drugod, in na materialne koristi, ki jih ji prinaša turizem. Skrbimo za kulturnozgodovinske vrednote predvsem zaradi sebe, da bo naše mesto pristno, nepopačeno, da bomo sami ponosni nanj in da bomo tisočletnico mesta proslavljali v pristnem, lepem okolju.

Pravo vrednost pa bo dobilo spomeniško varstvo za nas same in za turizem, če bomo skrbeli, da bo mesto vselej snažno in lepo. Kaj pomaga ureditev mestnega obzidja, če se pa ob njem bohotita plevel in nesnaga! Vtis, ki ga napravljata grad in muzej, kvarijo vtisi, ki jih dobi človek, ko gre iz Blaževe ulice po vedno nasmetenem in z drvni založenem klancu ob cerkvi pa po s plevelom obrasli poti ob grajskem zidu. V tem pogledu ima Komunalno podjetje veliko odgovornost, odpraviti te nedostatke. Tudi novi del mesta, Novi svet, se slabo ponaša z neurejeno okolico in s hodniki, kjer se vedno suši perilo. Pomembni sodelavci pri varstvu mesta so tudi šola in starši, ki naj otroke naučijo, da ne bodo delali škode na komunalnih napravah, uničevali nasadov, mazali zidov itd. V tem pogledu naj nam bo za zgled Novo Velenje, kjer sleherni prebivalec od rudarja in uradnika pa do vsakega otroka skrbi za lepoto in veljavo svojega kraja.

Zusammenfassung

DIE AUFGABEN DES DENKMALSCHUTZES IN SKOFJA LOKA

Auf Grund des Gesetzes über Denkmalschutz ist Alt-Skofja Loka als Ganzes 1963 behördlich geschützt worden. Der Autor weist nun auf die Aufgaben hin, die der Stadt dadurch entstehen, damit sie anlässlich der Tausendjahrfeier ihres urkundlich belegten Bestehens i. J. 1973 in stande wäre, ihre geschichtlichen Eigenheiten würdig darzubieten. Er macht Vorschläge, wie man die harmonische Silhouette der Stadt erhalten und das ursprüngliche Aussehen sowohl des Stadtindividuums in seiner Gesamtheit als auch seiner einzelnen Teile und Gebäude möglichst gut wiederherstellen könnte.